

# Tekstkritiske retningslinier for

## *Søren Kierkegaards Skrifter*

### Trykte skrifter

#### Indhold

##### Forbemærkning

##### 1. Grundtekst

- 1.1. Valg af grundtekst
- 1.2. Intern kollation
- 1.3. Den ederede teksts fremtræden

##### 2. Etablering af teksten

- 2.1. Tekstens behandling
- 2.2. Tekstfejl
- 2.3. Ortografi og interpunktion
- 2.4. Fejl i Kierkegaards brug af kilder
- 2.5. Fejl, som ikke er tekstfejl
- 2.6. Emendation
- 2.7. Dittografier og haplografier
- 2.8. Stiltiende rettelser
- 2.9. Typografiske signaler

##### 3. Tekstkritiske noter

- 3.1. Noternes forhold til tekst og varianter
- 3.2. Siglering
- 3.3. Noternes udformning
- 3.4. Noternes indhold
- 3.5. Kombination i og af noter
- 3.6. Udgivertekst i stedet for varianter

##### 4. Variantapparat

- 4.1. Tilblivelsesvarianter
- 4.2. Overleveringsvarianter
  
- 5. Tekstredegørelse
  - 5.1. Grundtekstens bibliografiske data
  - 5.2. Interne kollationsresultater
  - 5.3. Nye oplag og udgaver samt oversættelser
  - 5.4. Manuskriptbeskrivelse
  - 5.5. Tilblivelseshistorie
  - 5.6. Udgivelsesmåde
  - 5.7. Receptionshistorie

### *Forbemærkning*

De tekstkritiske principper, som anvendes på de enkelte grupper af Søren Kierkegaards skriftlige efterladenskaber, er ikke de samme. Mest udtalt er forskellen mellem de principper, som anvendes på skrifter, Kierkegaard selv lod trykke, og dem, der anvendes på hans journaler, excerpter, breve m.v. Den følgende fremstilling koncentrerer sig om de trykte skrifter og præsenterer de retningslinier, hvorefter tekst, kritisk apparat og tekstredgørelse til denne gruppe etableres.

En nærmere redegørelse for de retningslinier, hvorefter de øvrige grupper af efterladenskaberne – ikke-trykte skrifter, journaler m.v. samt breve og dokumenter – vil blive udgivet, meddeles i det første kommentarbind til hver gruppe, henholdsvis bind K15, K17 og K28.

Principperne for etablering af teksten til de trykte skrifter er naturligvis de samme for den elektroniske version af *Søren Kierkegaards Skrifter (SKS-E)* som for bogversionen (*SKS-B*). Men hvad angår tilblivelsesvarianterne til de trykte (og ikke-trykte) skrifter, som alene vil blive publiceret i *SKS-E*, gælder særlige principper. Disse vil blive meddelt i sammenhæng med den elektroniske versions første del.

- 1. *Grundtekst*
  - 1.1. Valg af grundtekst

I alle de tilfælde, hvor Kierkegaards skrifter er blevet trykt i hans levetid, vælges originaludgaven (herefter kaldet førstetrykket) som grundtekst. Ved avisartikler benyttes avistrykket, ikke Rasmus Nielsens udgave af *S. Kierkegaard's Bladartikler* (1857).

Der er flere grunde til således at prioritere førstetrykket:

- 1.1.1. Væsentligst er hensynet til tekstens historiske fakticitet eller autenticitet. Førstetrykket befinder sig i krydsningspunktet mellem tilblivelseshistorie og receptionshistorie og er således skaber af et skrifts offentlighedskarakter. Førstetrykket repræsenterer den tekst, hvormed forfatteren fremtrådte for publikum; det er det principielle (og i Kierkegaards tilfælde tillige det eneste reelle) udgangspunkt for anmeldelser og kritik, for reception overhovedet. Uanset at trykket måske ved afskriveres og sætteres mellemkomst er forvrænget i forhold til forfatterens manuskript eller intention, er de »fremmede« elementer ved offentliggørelsen indgået som en del af skriftets historicitet og bør herefter kun fjernes i det omfang, hensynet til tekstens mening kræver det.

Det receptionshistoriske hensyn modificeres i praksis af, at Kierkegaards virkningshistorie i størstedelen af det 20. århundrede er bestemt af de videnskabelige udgaver (*Samlede Værker*, 1. udg. 1901-06 og 2. udg. 1920-36) samt af den hyppigt genoptrykte billigbogsudgave ved Peter P. Rohde (*Samlede værker*, 3. udg. 1962-64). Men dels var den betydelige indflydelse, Kierkegaard øvede på sin samtid og første eftertid (Georg Brandes' og Harald Høffdings generation), bestemt af førstetrykkene. Dels er den blot mulige virkning et tilstrækkeligt kriterium for offentlighedskarakteren og dermed historiciteten af et skrift.

- 1.1.2. Valget af førstetrykket sikrer, at der ikke opstår en blandingstekst, som er fremkommet ved kombination af flere tekstkilder. Ligesom grundtekstens historiske autenticitet prioriteres over et begreb om forfatterens intention, som under alle omstændigheder er tvivlsomt, således sættes hen-

synet til det historisk-faktiske over en ambition om at skabe en så »forfatterenær« tekst som muligt ved at kombinere »substantieller« og »accidentalier« fra forskellige tekstkilder – en ambition, som især kendes fra angelsaksisk editionsfilologi (W.W. Greg). Er førstetrykkets tekst ikke en »ren« Kierkegaardtekst, så er den i det mindste én tekst, hvorimod en tekst, der var fremkommet ved kombination af accidentalier (interpunktion, stavning m.v.) fra renskrift og substantieller (ordvalg) fra såvel renskrift som tryk, ville være en kontamination.

- 1.1.3. Valget af førstetrykket stemmer med Kierkegaards særlige måde at arbejde på. Så vidt man kan se af bevarede korrekturark, inddrog han gerne hele processen frem til førstetrykket i sit skabende arbejde, mens han på den anden side kun foretog relativt uvæsentlige eller ingen indgreb i teksten fra første- til andettryk. En udgave baseret på renskrifterne ville gå glip af Kierkegaards korrekturændringer.
- 1.1.4. Valget af førstetrykket sikrer et ensartet grundlag for alle de trykte skrifter. Kun få af skrifterne er udkommet i andettryk (og kun få af disse afviger igen væsentligt fra førstetrykkene). De hidtidige videnskabelige udgaver af Kierkegaards trykte skrifter, A.B. Drachmann, J.L. Heiberg og H.O. Langes *Samlede Værker*, var baseret på princippet »letzter Hand«, men fik af samme grund et uensartet grundlag. En tilsvarende ujævnhed ville præge en udgave baseret på renskrifterne, idet manuskriptmateriale ikke er bevaret for alle skrifers vedkommende.
- 1.2. Intern kollation  
Ved den kritiske behandling af grundteksten anvendes ikke kun ét eksemplar af førstetrykket. I erkendelse af, at trykfejl kan være opstået under selve trykningen og således kun have ramt en del af et oplag (fx udfald af typer), foretages altid en intern kollation af mindst to eksemplarer af førstetrykket. Dersom en trykfejl kun optræder i det ene af de kollationerede eksemplarer, betragtes den ikke som en

tekstfejl. Som grundtekst benyttes m.a.o. altid det lokalt fejlfri eksemplar. Jf. i øvrigt 5.2.

### 1.3. Den ederede teksts fremtræden

I den ederede tekst optræder der ikke varianter og diakritiske udgivertegn. Kun findes der i teksten en tynd, lodret streg til markering af førstetrykkets sideskift. Stregen anbringes altid ved slutningen af teksten på en førstetryksside, uanset antallet af blanke linier herefter (især aktuelt ved kapitelafslutning). Sideskift-stregen udgår dog i de tilfælde, hvor førstetrykkets sideskift allerede er udtrykt i *SKS* ved tvungent sideskift, eller hvor førstetrykssiden afsluttes med andre adskillelessignaler (asterisker, skillestreger).

Sideskift-stregen korresponderer med tal for førstetrykkets paginering, som findes indsat i linietælleren i den ederede teksts ydermargin. Linietællerens »egne« tal angives med kursiv, mens førstetrykkets sidetal er trykt med ordinær i en større grad; i de tilfælde, hvor der er sammenfald, viger linietallet for førstetrykkets sidetal. For de siders vedkommende, som i førstetrykket rummer tekst uden at være påtrykt sidetal, anføres pagineringen i kantet parentes: [ ]. Sidetallet anbringes altid ud for begyndelsen af teksten på den pågældende førstetryksside, uanset hvor mange blanke linier der måtte gå forud herfor (især aktuelt ved kapitelbegyndelse).

Udgivernes rettelser i forhold til grundteksten meddeles i et tekstkritisk apparat på tekstsidens fod. (I den elektroniske version placeres de tekstkritiske noter i vinduer, som brugeren må åbne ved at aktivere en kode.)

## 2. *Etablering af teksten*

### 2.1. Tekstens behandling

Behandlingen af grundteksten er konservativ; teksten om-

fattes med en høj grad af hermeneutisk tillid, og der rettes kun nødigt.

Princippet om kun at rette i førstetrykket, når meningen kræver det, betegner som nævnt et brud med den kritiske praksis, der orienterede sig efter forfatterens intention (og som lå bag de hidtidige videnskabelige udgaver af Kierkegaard). I stedet for intentionalismen, der hvilede i en romantisk eller nyromantisk indlevelseshermeneutik (Friedrich Schleiermacher, Wilhelm Dilthey), sætter *SKS* en respekt for den historisk-faktiske tekst, som har sin baggrund i en nyhegeliansk hermeneutik koncentreret om begrebet virkningshistorie (Hans-Georg Gadamer).

Men skønt forfatterens intention ikke længere er orienteringspunktet for det tekstkritiske arbejde, beholder hans person dog på anden vis en retningsgivende eller afgrænsende betydning. Det virkningshistoriske synspunkt må ikke føre tekstkritikken ud i en forskelsløshed, hvor de mulige forståelsesmåder i det historiske spænd fra værkets tilblivelsestid til i dag opfattes som sideordnede, lige gyldige bud på det enkelte tekststed. Kritikken må nødvendigvis prioritere den forståelsesmåde, som Kierkegaard og hans samtid kan formodes at have været fælles om, evt. til forskel fra senere læsere. Er spørgsmålet: »Hvad ville forfatteren sige med sin tekst?« ikke længere holdbart, så er alternativet dog ikke uden videre: »Hvordan kan teksten forstås i dag?« Det tekstkritisk relevante spørgsmål lyder: »Hvilken af de forståelser, som er mulige i dag, er det ud fra vor viden om datidens tænkning, sprog etc. mest rimeligt at antage, at forfatteren og hans læsere var fælles om?«

## 2.2. Tekstfejl

Ved en tekstfejl forstås en forvanskning af teksten, som forfatteren ikke selv har ønsket. Forfatteren kan altså ikke med overlæg begå tekstfejl.

Til tekstfejlenes kategori regnes ikke de forandringer af forfatterens tekst, som skyldes samtidige skrivers, forlæggeres og sætteres sædvaner, som ikke berører meningen, og som forfatteren har ladet passere gennem en evt.

korrekturlæsning (»passivt autoriseret«).

Skønt en tekstfejl ofte viser sig som en meningsløshed i teksten, er dette ikke en tilstrækkelig definition. De intrikate fejl findes netop, hvor teksten tilsyneladende giver mening, men ikke desto mindre er fejlbehæftet.

Tekstfejl kan inddeles i følgende kategorier, der alle kan rettes:

- 2.2.1. *Hørefejl*: Ved diktat har skriveren opfattet ord, især fremmedord, forkert, overhørt stavelser og bogstaver i hurtigt udtalte ord eller forvekslet homonymer. Følgende eksempler er formentlig hørefejl:
- Saaledes kan en Vædske ved Fluorescens [> Fluorescens] spille i tvende Farver (Ernesto Dalgas *Dommedags Bog*, 1903).
  - Med Flamme slaaende højt op fra deres Tændere [> Tendere], som om Kullene vare blevne overhældte med Petroleum i Stedet for med Vand, for de frem (Dalgas *Dommedags Bog*).
  - Hvoraf ved jeg, om andre Skikkelser, som jeg ser i Menneskeform her eller andetsteds, ere af samme sjælelige Natur som jeg, eller kun ere tomme og hule Skind [> Skin] (Dalgas *Dommedags Bog*).
- 2.2.2. *Skrivefejl*: Forfatteren (eller hans afskriver) har forskrevet et ord, evt. sprunget det over eller dubleret det, ofte fordi hans tanke var beskæftiget med det foregående eller det efterfølgende. Eksempler:
- Man nyder ikke umiddelbart, men noget ganske Andet, som man selv vilkaarligt ligger [> lægger] ind (*Enten – Eller*, 1. del).
  - saa maatte han jo altid ønske at være i Afstand fra Skjønheden, ikke saa nær, at det jordiske Øie [> Øie ei] kan see, hvor skjønt det er, han holder omsluttet, og som det udvortes Øie har tabt (*Enten – Eller*, 1. del).
  - ved Forespørgsel, Gratulationer, Beklompimenteringer [> Bekomplimenteringer] (*Enten – Eller*, 2. del).
- 2.2.3. *Læsefejl*: Forfatteren (eller hans afskriver) har fejllæst sit forarbejde eller en trykt kilde, eller sætteren har fejllæst

forfatterens trykmanuskript. Eksempler:

- Hvis altsaa *Molieres Don Juan* virkelig er en Ridder, saa veed Digteren ypperlig at bringe os til at glemme det, og stræber derfor [> istedetderfor] at lade os see en Slagsbroder, en almindelig Udhaler (*Enten – Eller*, 1. del).
- Luk Øiet, og [> Luk Øiet op,] hvorledes er det muligt? (*Enten – Eller*, 1. del).
- Er Helten utvetydig skyldig, saa er Skjæbnen [> Monologen forsvunden, Skjæbnen] forsvunden (*Enten – Eller*, 1. del).

2.2.4. *Trykfejl*. Eksempler:

- indsamle Stemmer af de Tilste-/værende [> Tilstedeværende] (*Om Begrebet Ironi*).
- Beundring er lykkelig Selvfortabelse, Misun-/undelse [> Misundelse] ulykkelig Selvhævdelse (*Sygdommen til Døden*).
- den poetiske Stemning, der fortjener dette Ravn [> Navn] (*Af en endnu Levendes Papirer*).
- Kammerater, der omtrent repræsenterer det Almene ligesaa godt som Stokkemændene i Gulddasen [> Gulddaasen] (*Frygt og Bæven*).

2.3. Ortografi og interpunktion

2.3.1. Udgaven tilstræber ikke nogen harmonisk ortografi og interpunktion, men respekterer Kierkegaards praksis, blot denne holder sig inden for datidens elastiske normer og i øvrigt fungerer i sin tekstsammenhæng. (Når han fx i *Forord* i høflig tiltale skriver »Har de læst Bogen?«, rettes ikke til De.) Også hvor Kierkegaard er inkonsekvent og staver et ord forskelligt i samme tekst (fx skjønt, skjønt, skjøndt), bibeholdes inkonsekvensen.

2.3.2. Ortografisk varians i relation til ordbøger

Ved tvivl om de i samtiden tilladte stavemåder er det ikke tilstrækkeligt at konsultere Christian Molbechs *Dansk Ordbog*, skønt Kierkegaard henviser til den som sin autoritet (*Papirer* VIII 1 A 33). Molbechs ordbog er styret af

akademiprincippet og har derfor ikke optaget en del af de i datiden brugte ord og former. Desuden har den, trods sin ambition om at være en ordbog over samtidens sprog, lagt større vægt på det 18. århundrede end på det 19. Grænsen for, hvad udgiverne af *SKS* kan acceptere som datidens norm, trækkes derfor snarere ved hjælp af *Ordbog over det Danske Sprog (ODS)* inklusive supplement (-S).

- 2.3.2.1. *ODS* som ortografisk grænse byder dog på det problem, at ordbogen ved indsamlingen af sit materiale ikke konsekvent har benyttet originaludgaver, men ofte senere kritiske udgaver, hvor ortografiske varianter er blevet luget bort. Således også i tilfældet Kierkegaard, hvor *Samlede Værker*, 1. udg. ofte er anført som findested. Det betyder, at varianter, som findes i Kierkegaards førstetryk, og som han muligvis har delt med andre forfattere i samtiden, ikke er blevet opfanget af *ODS*. Derfor kan udgiverne af *SKS* beholde ortografiske former, som ikke forekommer i *ODS (+S)*, når der er grund til at mene, at de ville være blevet accepteret som varianter af *ODS*, dersom ordbogens redaktører havde brugt førstetrykkene. (Det gælder fx formerne »Bevisthed/bevist« for »Bevidsthed/bevidst«, som bruges flere gange i *Om Begrebet Ironi* og desuden ses i renskriften af *Philosophiske Smuler*. *ODS* kender kun denne varians fra 1704, ikke fra det 19. århundrede.)
- 2.3.2.2. Over for Kierkegaards fremmedsproglige ortografi er udgiverne knap så liberale som over for hans danske. Det hænger sammen med, at Kierkegaard i fremmedsproglige passager, der typisk er citater, skrevet af efter forlægget, ikke har kunnet udøve samme formative indflydelse på sproget som i en selvstændig udarbejdelse på modersmålet. Horisonten for sådanne passagers affattelse har været den rigtige gengivelse af noget mindre fortroligt, hvorfor udgiverne af *SKS* over for Kierkegaards varians kan nøjes med at spørge om rigtigheden på det pågældende sprog. *SKS* retter ikke uden videre Kierkegaard efter den kilde, han har skrevet af (jf. 2.4), men hvor han afviger fra kilden, rettes hans ortografi ind efter den varians, som i datiden var

tilladelig på det pågældende sprog. (Fx rettes i tyske passager Qualität > Qualität, Philosophi > Philosophie, men ikke plözlich > plötzlich eller weitläufig > weitläufig. I latinske passager rettes fx ecclessia > ecclesia, evexise > evexisse og Apologia > Apologia.)

- 2.3.3. Store og små begyndelsesbogstaver  
Som hovedregel respekteres grundtekstens brug af store begyndelsesbogstaver, også hvor der ifølge samtidig konvention skulle forventes små begyndelsesbogstaver. Der kan være tale om et ekstra fremhævelsesmiddel fra Kierkegaards hånd.

Små begyndelsesbogstaver, hvor der ifølge samtidig konvention burde være brugt store, er uden videre rettet. I særlige tilfælde er rettelsen stiltiende, jf. 2.8.

- 2.3.4. *SKS* prøver ikke at bringe konsekvens ind i Kierkegaards vaklende brug af punktum efter ordenstal. Hvor der i førstetrykkene forekommer ordenstal uden punktum, typisk i datoer (»d. 15 September«), indsættes de således ikke.

- 2.3.5. Manglende anførselstegn og parentestegn  
Kierkegaards manglende anførselstegn ved slutningen af citater indsættes kun, når det ikke er indlysende, hvor citatet hører op, dvs. når Kierkegaards egen tekst fortsætter umiddelbart efter citatet. Citatet får lov at stå uden afsluttende anførselstegn, hvis det afslutter et tekstafsnit (fx en fodnote), eller hvis det er adskilt fra den efterfølgende Kierkegaard-tekst ved andre tegn (prikker, tankestreg, begyndende parentes). En tilsvarende praksis anlægges over for manglende parentestegn ved slutningen af et parentetisk indskud.

Derimod indsætter udgiverne altid Kierkegaards manglende anførselstegn ved begyndelsen af citater og hans manglende parentestegn ved begyndelsen af parentetiske indskud.

Udgivernes komplettering af manglende anførselstegn og parentestegn sker aldrig stiltiende, men meddeles i en tekstkritisk note.

- 2.4. Fejl i Kierkegaards brug af kilder
- 2.4.1. Hvor Kierkegaard citerer en kilde forkert, rettes fejlen efter kilden, dersom den gør citatet åbenbart meningsløst eller ændrer dets mening, så at denne klart strider mod Kierkegaards kontekst. Det drejer sig her om fejl, som primært skyldes sætteren (trykfejl), eller som beror på, at Kierkegaard har skrevet forkert af efter kilden.
- 2.4.2. Der rettes ikke efter den kilde, som Kierkegaard citerer forkert, hvis afvigelsen ikke har meningsforstyrrende eller -forændrende konsekvenser. Det drejer sig her om tilladte varianter i ortografien på det sprog, som citeres (fx »Consequenz« for Konsequenz og »äussere« for äußere ved benyttelsen af en tysk kilde; »Philosophie« for Philosophi og »skjønt« for skjønt ved benyttelsen af en dansk kilde).
- 2.4.3. Der rettes ikke efter den kilde, som Kierkegaard citerer forkert, hvis afvigelsen gør kilden mere meningsfuld i sig selv eller får den til at fungere bedre i Kierkegaards kontekst, end den ville have gjort i sin korrekte form. Udgiverne tillader m.a.o. Kierkegaards bevidste eller ubevidste »forbedringer« af sine kilder. Til gengæld vil de i sådanne tilfælde give en realkommentar til forklaring af afvigelsen.
- 2.5. Fejl, som ikke er tekstfejl
- 2.5.1. Sagfejl i Kierkegaards tekster (fx forkert gengivne bogtitler og navne eller forveksling af historiske begivenheder) rettes ikke af udgiverne; men hvis ikke det rette umiddelbart skinner igennem det forkerte (som i »Schakspear« og »Voltære«), gives den rigtige form i realkommentaren.
- Et eksempel: *Abhandlungen der philosophischen Klasse der Königlich-Preussischen Akademie der Wissenschaften aus den Jahren 1814-1815* anføres i Kierkegaards *Om Begrebet Ironi* som: *Abhandlungen der Königlichen Academie der*

Wissenschaften in Berlin, aus den Jahren 1814-25. Men udgiverne retter kun -25 > -15 (som trykfejl), ikke de øvrige afvigelser.

- 2.5.2. Fejl, som er opstået ved, at visse elementer i teksten ikke er blevet omfattet af en i øvrigt gennemført revision, betragtes ikke som tekstfejl, men som saglige inkonsekvenser. De rettes ikke, men kommenteres kortfattet i realkommentaren, hvorfra der desuden henvises til tekstredigeringen.

## 2.6. Emendation

- 2.6.1. Når udgiverne står over for en fejl i grundteksten, konsulteres stadiene i dennes genese i bagudgående rækkefølge (☉: korrektur, renskrift, kladdemateriale) samt de evt. stadier i dens genealogi (☉: Kierkegaards korrigerede håndeksemplar, evt. trykmanuskript til andettryk og dette selv). Findes her et meningsgivende alternativ, kan dette optages i grundteksten og rettelsen noteres i det tekstkritiske apparat.

Når der er mulighed for at rette efter flere tekstkilder med hver sin meningsgivende variant, må der prioriteres, og denne prioritering kan variere alt efter tekstsituationen for det pågældende skrift. I almindelighed gælder dog, at genetiske varianter foretrækkes frem for genealogiske. Blandt de genetiske varianter indbyrdes rangerer de senere over de tidligere (dvs. korrekturændringer over renskrift, renskrift over kladdemateriale), mens det blandt de genealogiske varianter forholder sig omvendt.

Når der findes flere tekstkilder med samme, meningsgivende variant, bruges ovennævnte prioriteringsregler ved valget af den kilde, efter hvilken rettelsen sigleres i den tekstkritiske note. (Fejlen »ligger ind« i *Enten – Eller*, 1. del er således rettet til »lægger ind« efter kladden *K*, ikke efter andettrykket *B*.)

- 2.6.2. Findes der ingen meningsgivende variant fra Kierkegaards levetid, konsulteres *Samlede Værker*, 1. og 2. udg., og den

konjektur (Ø: rettelse mod alle tekstkilder), som udgiverne heraf evt. har foretaget, overvejes nøje. Hvis den optages i teksten, sker det på *SKS*-udgivernes fulde ansvar og derfor uden særlig kreditering.

Udgiverne af *SKS* foretager kun konjekture ved egentlige fejl, fx åbenbare sammenbrud i tekstens mening, men ikke ved dunkle tekststeder (jf. 2.6.3).

- 2.6.3. Hvis et tekststed i to autoriserede tekstkilder (fx førstetryk og renskrift) afviger indbyrdes, vælges i princippet førstetrykkets form, dog med følgende indskrænkninger:

Hvis både renskrift og andettryk har samme, fra førstetrykket afvigende form, overvejes en rettelse.

Hvis førstetrykkets form er dunkel (men ikke meningsløs, idet sproget fx er korrekt), og et manuskript eller andettryk har en form, som i konteksten er mere indlysende rigtig, evt. mere »kierkegaardsk«, vejes de to former mod hinanden, og en rettelse kan foretages. Denne mulighed må stå åben, for at udgiverne ikke skal udleveres til meningsgivende trykfejls tilfældigheder. Hvis der derimod ikke findes andre tekstkilder, som kan berigtige det dunkle sted i grundteksten, bliver dette stående. Udgiverne kan da tilføje en tekstkritisk note med forslag til en alternativ læsemåde (jf. 3.4.4) eller give en realkommentar.

- 2.6.4. Ved emendation af en tekstfejl må udgiverne ikke blot kunne sige, hvad det rette er, men også forklare sig, hvordan det forkerte er opstået ud af det rette (fejlsens »ratio«, jf. kategorierne under 2.2). Denne regel virker som sikring mod overilede rettelser.

- 2.6.5. Tekstrettelser skal så vidt muligt være entydige.

Hvis en tekstfejl med lige ret og mening kan udbedres på mere end én måde, uden at der findes tekstkilder dertil, gribes der ikke ind i grundteksten. I stedet gives et konjekturforslag i det tekstkritiske apparat.

Hvis der findes flere tekstkilder med hver sit meningsfulde alternativ til fejlen, optages formen fra den højst prioriterede kilde i grundteksten (jf. 2.6.1), og de

øvrige kilders former meddeles i apparatet.

## 2.7. Dittografier og haplografier

Dittografier, dvs. dobbeltskrevne ord eller passager, i typografisprog også kaldet »bryllup«, rettes (var var > var). Rettelsen sker stiltiende, når det opståede ord- eller sætningsbillede er uden mening og kun kan udbedres på én måde (jf. 2.8).

Haplografier, dvs. udfaldne ord eller passager, i typografisprog også kaldet »begravelse«, rettes ikke ubetinget, men kun når tekstens mening kræver det. Rettelsen sker stiltiende i de tilfælde, hvor haplografien kun omfatter en del af et ord, og hvor det fremkomne ordbillede er meningsløst og kun kan udbedres på én måde. Ellers noteres rettelsen i apparatet (se eksempel under 2.2.3: »Er Helten utvetydig skyldig, saa er Skjæbnen forsvunden«). I de tilfælde, hvor et udfaldet stykke, der omfatter flere ord, ikke optages i teksten, oplyses dets ordlyd i en tekstkritisk note (jf. 3.4.2).

## 2.8. Stiltiende rettelser

Rettelser i grundteksten foretages stiltiende (dvs. uden notation i det tekstkritiske apparat), hvor der er tale om indlysende trykfejl. Herved forstås tilfælde, om hvis karakter af trykfejl, og om hvis rette form, der ikke kan herske to meninger. Typeeksempler:

- Beskadigede eller utydelige bogstaver.
- Omvendte bogstaver (Adgaug > Adgang).
- Små bogstaver i stedet for store (adgang > Adgang).
- Ligeså, når fejlen forekommer i andet led af et sammensat/delt ord (Aands-virksomhed > Aands-Virksomhed).
- Ombyttede bogstaver, også kaldet metathese (betsemt > bestemt).
- Manglende bogstaver (Eksi tens > Eksistens).
- Manglende ordmellemlum (vedStevns Klint > ved Stevns Klint).

- Manglende bindestreg ved orddeling (Prin/cip > Prin/cip).
- Ordbilleder, der ikke giver nogen mening (hoorledes > hvorledes).
- Dittografier, der ikke danner noget meningsfuldt ord- eller sætningsbillede, jf. 2.7 (Procescession > Procession, var var > var).
- Haplografier, der forekommer i enkeltord og ikke danner noget meningsfuldt ordbillede, jf. 2.7 (Posivitæt > Positivitæt, Totaliten > Totaliteten).
- Manglende punktum ved afslutningen af et alinea, en fodnote eller lignende.
- Justering af tekstens forkant og bagkant.

2.8.1. Enkelte rettelser af skriftsnit og -art i overensstemmelse med det pågældende skrifts »indre hierarki« kan foretages stiltiende, jf. 2.9.

## 2.9 Typografiske signaler

I forhold til sine forgængere, de tre udgaver af *Samlede Værker*, ofrer SKS stor opmærksomhed på de typografiske signaler i Kierkegaards skrifter, som befinder sig over ord- og interpunktionsniveau. Studier i manuskripterne har godtgjort, at Kierkegaard brugte megen omhu på at udmønte den hierarkiske opbygning af sine skrifter i signaler af denne art, fx indrykninger, skillestreger, varierende skriftsnit og skriftart, punktstørrelse m.m. SKS ønsker ikke at imitere typografien i Kierkegaards førstetryk (som det er sket i den frakturtrykte 2. udg. af *Samlede Værker*), men at repræsentere det system eller »indre hierarki«, som typografien signalerer, med moderne midler. Ambitionen betyder, at hvert skrift gennemgås analytisk med henblik på det nævnte hierarki, hvorefter der tages stilling til, hvilke af førstetrykkets typografiske signaler der er nødvendige bærere af hierarkiet, og hvilke midler der er tilstrækkelige til at transportere det over i den moderne udgave. Udgangspunktet for analysen er altså den trykte bog, men i tvivlstilfælde sammenholdes trykket så vidt muligt med

trykmanuskriptet for på den måde at frasortere de tilfældige virkninger af manuskriptets ombrydning til trykside.

#### 2.9.1 Titelblade, deltitelblade og rubrikker

For det enkelte skrifts vedkommende er titelbladet det øverste niveau i hierarkiet, helmængden i forhold til de underordnede delmængder: deltitelblade, rubrikker og underrubrikker. Flertallet af de skriftgrader (punktstørrelser), skriftsnit (fraktur, schwabacher, gotisk) og skriftarter (ordinær, fed/halvfed, spatieret, venstrehældende, konturskrift), som findes på førstetrykkenes titelblade og deltitelblade, gengives i *SKS* med en kombination af to virkemidler: *skriftstørrelsen* som det primære og *skriftstyrken* (halvfed/ordinær) som det sekundære (i nedadgående rækkefølge fx 16 punkt halvfed, 16 punkt ordinær, 14 punkt halvfed, 14 punkt ordinær etc.). Desuden benyttes *versaler* og *kapitæler* til gennemgående funktioner, idet den angivelige forfatter af et skrift altid anføres med versaler, den angivelige udgiver med kapitæler. I førstetrykkenes mottoer forekommer tillige antikvaskrift i forskellige arter, hvilket i *SKS* omsættes til forskellige arter af skriftsnittet Optima, jf. 2.9.3.4.

Kombinationen af størrelse og styrke til gengivelse af førstetrykkets varierende skriftgrader, -snit og -arter anvendes tillige i rubrikker (»overskrifter«) og eventuelle underrubrikker. På disse niveauer gælder desuden, at andre af førstetrykkets midler til at fremstille den enkelte rubriks status i hierarkiet er fastholdt i *SKS*; det drejer sig primært om tvungent sideskift og nedrykning. Det varierende antal blanke linier før og efter en rubrik er standardiseret i *SKS*, og eventuelle skillestreger mellem rubrik og brødtekst gengives ikke.

De fleste linier på førstetrykkenes titelblade og deltitelblade efterfølges af et konventionelt punktum, hvilket også er tilfældet for rubrikker og underrubrikker. *SKS* gengiver i overensstemmelse med moderne praksis kun dette punktum, når det afslutter et motto, eller når det fungerer som forkortelsesmærke (fx titelbladet til *Enten – Eller*, 2. del: »Breve til A.«).

### 2.9.2 Indholdsfortegnelser

Indholdsfortegnelserne i Kierkegaards førstetryk afspejler ofte med stor detaljeringsgrad det indre hierarki i skriftet, og manuskriptstudier har vist, at de gerne er udformet af forfatteren selv. (Det mest gennemførte eksempel ses i *Sygdommen til Døden*.) *SKS* gengiver førstetrykkenes indholdsfortegnelser (og indsætter altså ikke indholdsfortegnelse over et skrift, hvis den mangler i førstetrykket). *SKS* bevarer indholdsfortegnelsernes hierarkiserede opstilling, således at ingen meningsbærende elementer går tabt, men indretter dem typografisk, så de afspejler *SKS*'s gengivelse af skrifterne. Indholdsfortegnelsernes henvisende sidetal er ligeledes bragt i overensstemmelse med pagineringen i *SKS*.

Med undtagelse af oplagte fejl harmoniseres der ikke mellem et skrifts indholdsfortegnelse og de deltitelblade eller rubrikker, den refererer til.

### 2.9.3. Brødtekst og fodnoter

Som hovedregel følger *SKS* førstetrykkenes typografiske signaler i brødtekst og fodnoter (»løbende tekst«). Det gælder fx:

- Tvungne linieskift.
- Blanke linier.
- Indrykning, såvel fra forkant som fra bagkant; også indrykning efter blank linie og rubrik.
- Skillestreger og andre skilletegn mellem tekstafsnit.
- Initialbogstaver.

Der er dog følgende undtagelser og nuanceringer i forhold til hovedreglen:

2.9.3.1. Vandrette skillestreger, der underinddeler løbende tekst, gives; men skillestregernes variation m.h.t. længde og udformning i øvrigt lades upåagtet. Prydlinier og fed-fine streger (»dobbeltstreger«) gives således som enkeltstreger.

2.9.3.2. Asterisker brugt som skilletegn i løbende tekst (jf. fx »Diap-

salmata«, *Enten – Eller*, 1. del) gengives i samme antal og mønster som i grundteksten.

- 2.9.3.3. Som princip reproduceres Kierkegaards praksis ved citater og henvisninger. Særlig bemærkes følgende:
- Førstetrykkenes brug af anførselstegn gengives, også når de ved længere citater gentages foran hvert nyt afsnit (jf. fx *Af en endnu Levendes Papirer*).
  - Førstetrykkenes tegn for udeladt tekst i citater (prikker og streger i varierende antal) reproduceres.
  - Førstetrykkenes fremhævelse af person- og stednavne, bogtitler og lignende (antikva, spatiering, halvfed, schwabacher) respekteres, men omsættes efter nedenstående nøgle.
- 2.9.3.4. Førstetrykkenes brug af typografiske afvigelser fra frakturen i løbende tekst gengives således – idet udgangspunktet er, at frakturen selv omsættes til antikvasnittet Palatino:
- Spatieret > *kursiv*.
  - Fed og halvfed > **halvfed** (der skelnes altså ikke mellem fed og halvfed).
  - Antikva > skriftsnittet Optima.
  - Schwabacher > **halvfed** (idet schwabacher og (halv)fed ikke forekommer sammen i førstetrykkenes løbende tekst).
- 2.9.3.5. Ved fodnoter reproduceres førstetrykkenes indrykkede venstremargin såvel som deres mindre punktstørrelse, der visuelt adskiller noterne fra brødteksten. Derimod reproduceres ikke førstetrykkenes henvisningstegn (som består af op til tre asterisker og derefter tre kors pr. side). *SKS* benytter et moderne henvisningssystem bestående af potenstal.

### 3. *Tekstkritiske noter*

- 3.1. Noternes forhold til tekst og varianter  
Det tekstkritiske apparat i *SKS* består af noter knyttet til

emendationen af grundteksten samt af noter til dunkle eller tvivlsomme, men ikke emenderede tekststeder. De noter, der knytter sig til emendationen af grundteksten, er fælles for den elektroniske version og bogversionen. I *SKS-E* vil de blive knyttet til den emenderede tekst ved hjælp af en kode, der kan aktiveres af brugeren, hvorved der åbnes et vindue med notens information. I *SKS-B* er de knyttet til teksten ved hjælp af lemmata, der bringes på foden af siderne og mere præcist forbindes med teksten ved hjælp af linietalet.

De noter, der knytter sig til dunkle eller tvivlsomme, ikke-emenderede steder i grundteksten, består for størstedelen af udvalgte varianter fra manuskripter, korrrekturer og andettryk, og denne del vil ikke forekomme i databaseversionen, hvor sådanne varianter meddeles i deres fulde omfang (jf. afsnit 4).

### 3.2. Siglering

Et gennemgående element i de tekstkritiske noter er siglerne, dvs. de bogstavkoder, hvormed de benyttede tekstkilder betegnes. Der benyttes i bogversionen følgende sigler:

- K* Kladdemateriale i Kierkegaards egen hånd.
- k* Kladdemateriale i fremmed hånd (dvs. skrevet af en sekretær).
- R* Renskrift i Kierkegaards egen hånd.
- r* Renskrift i fremmed hånd.
- a* Korrekturen til førstetrykket (sætterens trykte tekst). Der sigleres kun herfor, hvis korrekturtrykket afviger fra førstetrykket *A*.
- aα* De håndskrevne korrektioner (ændringer) i *a*.
- A* Førstetrykket.
- Aα* Trykmanuskriptet til andettrykket, bestående af et opskåret eksemplar af *A*, hvori der i hånden er indført korrektioner. Der sigleres kun for de håndskrevne korrektioner, altså når trykmanuskriptet afviger fra *A*.
- b* Korrekturen til andettrykket (sætterens trykte tekst).

Der sigleres kun herfor, hvis korrekturtrykket afviger fra andettrykket *B*.

*bα* De håndskrevne korrektioner i *b*.

*B* Andettrykket.

Skulle det blive nødvendigt at rette efter eller oplyse om Kierkegaards enkeltstående, håndskrevne korrektioner i hans egne eksemplarer af førstetryk eller andettryk, benyttes siglerne *A*<sup>o</sup>, hhv. *B*<sup>o</sup>.

Kladdematerialet udgør ikke altid et enkelt, sammenhængende manuskript, som siglen *K* antyder; jævnligt består det af forskellige lapper, ark og hæfter, og i visse af disse kan der udskilles flere gennemgående hænder, således at samme fysiske overleveringsbærer rummer forskellige versioner af en given passage. Disse forhold vil fremgå af *SKS*'s elektroniske version, hvor det er hensigten at publicere alle tilblivelseslag til de enkelte skrifter. Men ved etableringen af bogversionens tekst er det tilstrækkeligt (og formålstjenligt) at siglere kladdematerialet som ét. Den interesse, der tager sigte på at emendere grundteksten (*A*), er ikke sammenfaldende med den, der analytisk leddeler kladdematerialet i overleveringsbærere og versioner.

Skulle der i kladdematerialet til et givet skrift vise sig to alternative varianter til samme tekststed i *A*, vil de i den tekstkritiske note blive anbragt på hver side af tegnet <>.

En liste over de tekstkilder (og sigler), som er benyttet ved etableringen af en given tekst, findes i kolofonen til det pågældende skrift.

### 3.3. Noternes udformning

#### 3.3.1. Det tekstkritiske apparat er anbragt på tekstsidens fod.

Hver note indledes med et linietal, der som det eneste element i apparatet er trykt med halvfed skrift.

Lemma og varianter er trykt med ordinær skrift; det gælder også, hvor noten angår typografiske fremhævelsesmidler som afvigende skriftsnit eller -art (jf. 3.6).

Lemma adskilles fra variant, udgivetekst og sigel med

lemmategnet: ] i ordinær.

Udgivertekst og sigler er sat i kursiv.

Al udgivertekst begynder med lille bogstav (dog bortset fra sigler).

Noterne afsluttes ikke med punktum, men henstår uden sluttegn og efterfølges af en gevierts mellemrum.

Hvor der knytter sig to eller flere noter til samme tekstlinie (men altså med hver sit lemma), er linietallet anført forud for alle de pågældende noter.

- 3.3.2. En note, der knytter sig til et tegn (komma, semikolon, punktum, tankestreg, halv parentes, anførselstegn, asterisk, spørgsmålstegn, udråbstegn), medtager som lemma (og variant) det ord, der står foran tegnet, således at dette entydigt kan identificeres i teksten. Desuden medtager noten, hvor det er praktisk muligt, det ord, der står efter tegnet; derved forebygges sammenblandinger af tekstens tegn og de til noteapparatet hørende. Jf. eksemplet under 3.4.1.3.

En note, der knytter sig til et ord, som forekommer flere gange i den nærmeste kontekst, kan som lemma og variant medtage et ekstra ord, der letter identifikationen. Det samme gælder, når noten blot knytter sig til et hyppigt anvendt ord, fx er, det, de, et, en.

- 3.4. Noternes indhold
- De tekstkritiske noter omfatter følgende fire typer, hvoraf kun den første (tekstrettelser) er optaget i teksten; resten meddeler varianter og mulige læsemåder:
- Tekstrettelser (se 3.4.1).
  - Udvalgte varianter fra manuskripter, korrekturer og andettryk (se 3.4.2).
  - Udvalgte udgiverrettelser fra *SV1* eller *SV2* (se 3.4.3).
  - Konjektureforslag (se 3.4.4).
- De tre sidste typer omtales under ét som supplerende noter.

- 3.4.1. Tekstrettelser

- 3.4.1.1. En rettelse af grundteksten med grundlag i en tekstkilde (her renskriften) noteres således:  
**12** ved] R, end A
- 3.4.1.2. En konjektur, dvs. en rettelse uden grundlag i en tekstkilde, noteres med en sigel for nærværende udgave på det sted, hvor siglen for en tekstkilde ellers skulle stå:  
**28** Foregaaende] SKS, Foregaaede A
- 3.4.1.3. En rettelse, som foretages på grundlag af en ekstern kilde, dvs. en bog, som Kierkegaard i sin tekst citerer, noteres således (eksemplet er fra *Af en endnu Levendes Papirer*):  
**32** Overgangspunkt, et] SKS (*efter Andersen*), Overgangspunkt et A

Kilden er i dette tilfælde H.C. Andersens roman *Kun en Spillemand* (1837). I de fleste tilfælde volder det ikke besvær at finde en både lakonisk og entydig betegnelse for kilden; men når det er umuligt, bruges formen: (*efter kilden*).

- 3.4.1.4. Rettelsesnoter fokuserer snævert på forholdet mellem fejl og emendation. De medtager derfor kun oplysninger om den tekstkilde, der rettes (A), og den kilde, der rettes efter (typisk en renskrift, der har fungeret som trykmanuskript).
- 3.4.1.5. Rettelsesnoter vil som regel ikke blive fulgt af supplerende noter med oplysning om de former til det pågældende tekststed, som findes i andre tekstkilder.

Undtagelsesvis kan en rettelsesnote suppleres med oplysning om den læsemåde, som andettrykket (B) eller trykforlægget hertil (A $\alpha$ ) har til det pågældende tekststed. Det kan ske, hvis B eller A $\alpha$  varierer i forhold til den rettelse, som SKS foretager, altså hvis Kierkegaard selv har rettet A's form, men til noget andet, end udgiverne af SKS finder rigtigt. Når en rettelsesnote suppleres med en note om læsemåder i B og/eller A $\alpha$ , medtager den supplerende note tillige evt. forudgående manuskriptlag (typisk kladden). En sådan supplerende note adskilles fra rettelsesnoten ved hjælp af semikolon (jf. i øvrigt afsnit 3.5.2). Eksempel fra

*Enten – Eller*, 1. del:

22 Hahn hedder De..] R, Hahn hedder De?. *A*; Hahn  
– K, Hahn hedder De? *Aα*, *B*

Undtagelsesvis kan en rettelsesnote også suppleres med oplysning om en konjektur, som udgiverne af *SV1/SV2* har foretaget. Det kan ske, enten hvor disse udgivere har valgt en konjekturalrettelse i stedet for at rette efter den tekstkilde, som *SKS* benytter, eller hvor udgiverne af *SV1/SV2* har valgt en anden konjekturalrettelse end *SKS*. Jf. eksemplet under 3.5.2.1.

3.4.2. Udvalgte varianter fra manuskripter, korrekturer og andettryk

Varianter fra manuskripter, korrekturer og andettryk henvises generelt til den elektroniske version af *SKS*, hvor de meddeles i deres fulde, positive sammenhæng. Dog vil de tillige i særlige tilfælde blive medtaget i bogversionens apparat. Som regel knytter oplysninger herom sig ikke til emenderede steder i teksten, men til steder, hvor udgiverne efter nærmere overvejelse har besluttet at lade grundteksten stå urettet. Varianterne skal da enten tjene til oplysning af, at alle tekstkilder har den samme (gådefulde eller grammatisk forkerte) form som grundteksten, eller de skal tjene til belysning af formens genese og dermed som en art fortolkningshjælp til læseren.

Denne type af noter udformes efter følgende principper:

3.4.2.1. Efter lemmategnet går noten kronologisk fremad i sin opregning af tekstkilder. Altså ideelt set: *K*, *R*, *a*, *aα*, *Aα*, *b*, *bα*, *B*. Med nedenstående undtagelser oplyses alle kilder, som er anført i kolofonen til det pågældende skrift, uanset om de varierer i forhold til *A* eller til de øvrige kilder. Dette gør den enkelte note længere end strengt nødvendigt, men giver til gengæld brugeren et umiddelbart overblik over tekststedets genese og genealogi.

Undtagelserne er (som også nævnt under 3.2):

- Sætterens trykte tekst i korrekturer (hvv. *a* og *b*) anføres kun i noten, hvis den afviger fra det færdige tryk (hvv. *A* og *B*).
- Ved trykmanuskript til *B*, der altid består af et håndkorrigeret eksemplar af *A*, sigleres ikke for den trykte tekst, men for de håndskrevne korrektioner (*Aα*).

3.4.2.2. Hvor en tekstkilde findes bevaret (og er anført i kolofonen), men hvor det pågældende tekststed ikke findes i kilden, nævnes denne ikke i noten. *SKS* bruger m.a.o. ikke udgivertekst af typen: *mangler i K*.

At et tekststed »mangler« i en kilde, som ellers er anført i kolofonen til et skrift, kan skyldes to forhold. Dels, at der er opstået en lakune på det pågældende sted; dels at kilden er intakt, men på det pågældende sted har et andet indhold, end førstetrykket siden får – uden at forformen til det søgte tekststed vel at mærke kan lokaliseres andetsteds i kilden. De to situationer registreres forskelligt ved undersøgelsen af manuskripterne; hhv. som 1: *tekststedet mangler* og 2: *passagen findes, men tekststedet mangler*. Men i noten, hvor perspektivet er lokalt og udgår fra førstetrykkets ordlyd, vil konsekvensen være den samme, nemlig ingen udgivertekst. Den, der vil udforske forholdene i et bredere perspektiv, henvises til den elektroniske version af *SKS*.

3.4.2.3. Hvis den passage, som findes i førstetrykket, kan genkendes i en anden tekstkilde (typisk en kladde), men med en ordlyd eller sætningsbygning, som gør det meningsløst at meddele en variantnote, bruges udgivertekst af typen: *afviger i K*.

3.4.2.4. Det bemærkes, at de varianter fra andettryk, som her omtales på linie med manuskriptvarianter, er af den kategori, der formodes at repræsentere Kierkegaards videre arbejde med sin tekst efter dennes første publikation. Det er m.a.o. rene »tilblivelsesvarianter«, idet varianter, som skyldes tekstforfald, lades upågtet, subsidiært frasorteres ved etableringen af den elektroniske versions *B*-tekstlag (jf. 4.2).

- 3.4.2.5. Noter af denne type udformes således:  
5 engang] eengang K, en Gang R

(Eksemplet er fra *Sygdommen til Døden*.)

33 modeleret] således også R, moduleret B

(Eksemplet er fra *Enten – Eller*, 1. del.)

34 af Kjerlighed at offre Alt af Kjerlighed] afviger i K,  
af Kjerlighed at offre Alt af Kjerlighed R

(Eksemplet er fra *Sygdommen til Døden*.)

- 3.4.3. Udvalgte udgiverrettelser fra *SV1* eller *SV2*  
Læsemåder fra de tidligere videnskabelige udgaver af Kierkegaards værker, *SV1* og *SV2*, optages i meget begrænset omfang i *SKS*'s apparat. Det sker, når *SV1* eller *SV2* har rettet et tekststed, som udgiverne af *SKS* ikke selv vil rette, idet de dog skønner, at rettelsen kan give en hjælp til forståelsen af stedet. Denne type af noter forekommer kun i skrifter, hvortil der ikke findes bevarede varianter fra manuskripter eller andettryk. Hvor der findes sådanne varianter, vil *SV*'s rettelse i almindelighed have basis heri, og *SKS*'s noter vil da med overspringelse af *SV* gå direkte til kilderne. Noter i *SKS*, som henviser til *SV*, omfatter således enten rene konjekture eller rettelse med basis i en kilde, som Kierkegaard har citeret.

- 3.4.3.1. Rene konjekture fra *SV2* (subsidiært *SV1*) noteres således (eksemplet er fra *Om Begrebet Ironi*):

30 kunde] kunne *SV2*

- 3.4.3.2. *SV2*'s (subsidiært *SV1*'s) rettelse med støtte i en kilde, som Kierkegaard har citeret i sin tekst, noteres således (eksemplet er fra *Om Begrebet Ironi*):

32 accommodatæ] accommodata *SV2* (efter *Stallbaum*)

#### 3.4.4. Konjektureforslag

I de sjældne tilfælde, hvor udgiverne af *SKS* står over for et dunkelt, men ikke entydigt fejlagtigt tekststed i et førstetryk, som ikke kan rettes ud fra andre kilder, og som heller ikke udgiverne af *SV1* eller *SV2* har rettet, kan de meddele et forslag til en konjektur i det tekstkritiske apparat. Denne notetype udformes således (eksemplet er fra *Om Begrebet Ironi*):

2 er den] *måske fejl for* i den

#### 3.5. Kombination i og af noter

3.5.1. Inden for den enkelte note adskilles flere informationer (fx om kilden til en rettelse og førstetrykkets form eller om forskellige tilblivelsesvarianter til samme sted) ved hjælp af *komma*, jf. de allerede anførte eksempler:

12 ved] *R*, end *A*

5 engang] eengang *K*, en Gang *R*

33 modeleret] *således også R*, moduleret *B*

Dette adskillelses-komma optræder på grund af notesystemets opbygning kun efter sigel og udgivertekst (i kursiv), aldrig efter variant eller læsemåde (i ordinær). Det kan altså ikke forveksles med et variant-komma, selv hvor det har været praktisk umuligt at indkapsle dette i invariant tekst, jf. følgende eksempel fra *Enten – Eller*, 1. del:

17 det Onde.] *R*, den Onde, *A*

3.5.2. Når der optræder flere noter til samme tekststed (og dermed hægtet op på samme lemma), adskilles de indbyrdes ved hjælp af *semikolon*.

Dette kan ske uproblematisk, eftersom alle notetyper (bortset fra det sjældne konjektureforslag, der altid anbringes sidst) afsluttes med udgivertekst eller sigel i kursiv. Skillesemikolon kan m.a.o. ikke forveksles med et variantsemikolon, selv hvor det har været praktisk umuligt at indkapsle dette i invariant tekst.

Nedenfor anføres en række (delvis tænkte) eksempler

på kombination af forskellige notetyper til samme tekst:

- 3.5.2.1. Kombination af tekstrettelsesnote (med grundlag i renskrift), og meddelelse af *SV2*-konjektur (eksemplet er fra *Gjentagelsen*):

9 Menneske. Klag] R, Menneske? Klag *A*; Menneske!  
Klag *SV2*

Normalt vil det dog ikke være nødvendigt at meddele en *SV2*-konjektur som alternativ til *SKS*'s egen rettelse.

- 3.5.2.2. Kombination af meddelelse af varianter fra manuskripter (og evt. andettryk), som ikke har kunnet danne grundlag for en rettelse, og et konjekturforslag:

7 er den] *således* også R, B; *måske fejl for* i den

- 3.5.3. Rækkefølgen af flere noter til samme tekststed er udformet efter følgende prioriteringsliste (idet det understreges, at listen er abstrakt; i praksis vil visse notetyper udelukke hinanden):

1. Tekstrettelsesnote.
2. Meddelelse af udvalgte varianter fra manuskripter og andettryk.
3. Meddelelse af udvalgte *SV1*- eller *SV2*-rettelser.
4. Evt. konjekturforslag.

- 3.6. Udgivertekst i stedet for varianter  
Princippet om, at alle lemmata aftrykkes i ordinær, betyder, at en variant i særlige tilfælde må erstattes af udgivertekst, nemlig hvor den foretagne rettelse eller den forekommende variant vedrører typografiske fremhævelsesmidler (afvigende skriftgrad, skriftsnit eller skriftart). Hvis sådant overhovedet noteres i apparatet (thi ofte vil rettelser af den art være stiltiende), vil der til højre for lemmategnet være skrevet i klartekst.

- 3.6.1. Hvis udgiverne af *SKS* fx imod eksisterende tekstkilder retter et antikva-element i førstetrykket til ordinær, og rettelser ønskes noteret, udformes noten således (eksemplet er

fra *Philosophiske Smuler*):

14 definitivt] *SKS*, med antikva i *A*; definement med latinsk hånd i *R*

Dette princip følges for at undgå noter, hvor lemma fx står i kursiv (som gengivelse af førstetrykkets spatiering) og varianten i ordinær. Princippet betyder m.a.o., at al kursiv i apparatet entydigt kan identificeres som udgiverens tekst.

#### 4. *Variantapparat*

De trykte skrifter, der findes i *SKS-B*, har ikke noget egentligt variantapparat. Bortset fra de udvalgte varianter, som optræder i tilknytning til emendationen af grundteksten, og som er omtalt i afsnit 3, findes variantapparatet til de trykte skrifter i *SKS-E*. Baggrunden herfor er følgende:

##### 4.1. Tilblivelsesvarianter

Ved udformningen af variantapparatet i *SKS* har Friedrich Beißners skelnen mellem to variantkategorier på hver sin side af grundteksten været retningsgivende (omend ikke fyldestgørende): *tilblivelsesvarianter*, der ligger forud for grundteksten og repræsenterer forfatterens organiserede skabelse, og *overleveringsvarianter*, der ligger senere og typisk skyldes afskrivere eller udgivere. Kierkegaards skrifter repræsenterer det typiske nyfilologiske tilfælde: en række værker, som er blevet autoriseret af forfatteren selv, i alt væsentligt offentliggjort i hans levetid, offentliggjort i bogtryk, med bevarede originaltryk og med en stor mængde bevarede tilblivelsesvarianter (korrekturer, renskrifter, kladder, udkast). Disse tilblivelsesvarianter udgør det primære interessefelt for en kritisk udgave af Kierkegaards forfatterskab.

##### 4.1.1. Det ideelle redskab til at administrere tilblivelsesvarianterne er et apparat, der på den ene side meddeler samtlige varianter til ethvert givet tekststed og på den anden side indsætter de samtidige varianter fra enhver given version af

teksten i deres invariante (positive) sammenhæng. Idealet er m.a.o. et synoptisk apparat, der kan kombinere egenskaber ved det traditionelle, diakront strukturerede variantrække-apparat («Werk-Stellen-Apparat») og det synkront strukturerede lag-apparat («Schichten-Apparat»).

- 4.1.2. Mens den trykte bog hurtigt viser sine begrænsninger som medium for et synoptisk apparat, byder edb-teknikken på optimale betingelser. I en elektronisk version, hvor plads ikke er noget stort problem, kan enhver version af teksten i sin fulde udstrækning, med invariant såvel som variant tekst, lagres og kaldes frem efter behov. Med eksisterende teknikker til opdeling af computerskærmen i vinduer og »delt skærm« kan brugeren tillige efter behov sammenligne to eller flere tekstversioner og derved bevæge sig fra den synkrone variantsammenhæng mod den diakrone variantrække. Endelig kan computerteknikken præstere en løbende, automatisk fremhævelse af variansen mellem to tekstversioner, der sammenlignes. På denne baggrund vil tilblivelsesvarianterne til Kierkegaards skrifter blive henvist til den elektroniske version af *SKS*.
- 4.2. Overleveringsvarianter  
Overleveringsvarianter er typisk af interesse for den klassiske filolog, der ikke står over for autoriserede, bevarede originaltekster, men tværtimod søger at rekonstruere en tabt original ud fra mere eller mindre korrupte afskrifter. Udgiverne af *SKS* har ikke fundet det meningsfuldt, systematisk at opsamle overleveringsvarianter fra udgaver efter Kierkegaards levetid (dvs. enkeltudgaver ved P.C. Kierkegaard, Rasmus Nielsen o.a. samt *Samlede Værkers* 1., 2. og 3. udg.).
- 4.2.1. Imidlertid vil *SKS* indsamle varianter fra udgaver fra Kierkegaards egen levetid, fordi der i dette materiale befinder sig en gruppe varianter, som skyldes forfatterens videre arbejde med sin tekst efter dens første publicering. Det kan være hans forandringer fra første- til andettryk, hans tilføjede korrektioner i håndeksemplarer af skrifterne samt fejl, som

han i sin journal nævner, at han gerne ville have korrigeret. Disse varianter er altså ikke typiske overleveringsvarianter, men tilblivelsesvarianter *après la lettre*. Man kan betegne dem som *genealogiske varianter* til forskel fra de tilblivelsesvarianter, der ligger før førstetrykket (*genetiske varianter*, jf. 2.6.1). Disse genealogiske varianter vil blive meddelt i *SKS-E* på linie med varianter fra manuskripter og korrekturer.

- 4.2.2. *SKS* registrerer ikke de overleveringsvarianter fra Kierkegaards levetid, som skyldes tekstkorruption. Nyopståede fejl i andettryk af et skrift forbigås således til fordel for de meningsfulde varianter, der kan tilskrives Kierkegaard. Er der tvivl, om en variant skyldes tekstforfald eller ikke, registreres den dog i *SKS*.
- 4.2.3. Hvor der fra Kierkegaards hånd foreligger en andenudgave af et skrift, som er gjort rede til publikation, men ikke bragt i trykken, fungerer denne med henblik på varianter som en trykt andenudgave.

## 5. *Tekstredøgørelse*

- 5.1. Grundtekstens bibliografiske data  
Hvert skrift ledsages af en tekstredøgørelse, der findes i kommentarbindet. I tekstredøgørelsen oplyses kortfattet om grundtekstens bibliografiske data efter følgende skabelon:
- Det præcise udgivelsestidspunkt.
  - Pris i boghandelen.
  - Format og mål.
  - Omfang (sidetal).
- Titelbladet til det pågældende skrift gengives i faksimile, hvorfor en særlig beskrivelse heraf ikke gives.  
Vedrørende oplagstal, se under 5.6.
- 5.2. Interne kollationsresultater  
Forud for etableringen af teksten til et skrift går en såkaldt intern kollation, dvs. en sammenligning af flere eksemplarer

af førstetrykket med henblik på at finde eventuel varians imellem dem. Resultatet af den interne kollation meddeles i tekstredøgørelsen. Hvis den iagttagne varians er så udtalt, at der kan identificeres deloplag (som tilfældet er ved *Om Begrebet Ironi*, hvor der findes et disputatsoplag og et boghandelsoplag), vil der så vidt muligt blive redegjort for deres årsag. Desuden gives en sammenfattende beskrivelse af variansen, idet den mere detaljerede påvisning heraf henvises til *SKS-E*. Kan der ikke identificeres deloplag, men kun disparat og tilfældig varians mellem de kollationerede eksemplarer, meddeles denne i tekstredøgørelsen efter udgiverens skøn. Desuden meddeles, hvilke eksemplarer af førstetrykket der er blevet benyttet ved den interne kollation (ejer, evt. katalogsignatur og revisionsnummer, evt. proveniens).

- 5.3. Nye oplag og udgaver samt oversættelser  
Tekstredøgørelsen oplyser desuden, hvilke nye oplag eller udgaver der foranstaltedes af det pågældende skrift i Kierkegaards levetid, hvornår det skete, og af hvem. Særlig oplyses, hvorvidt Kierkegaard selv var involveret i det nye tryk, og (i hovedtræk) hvordan det adskiller sig fra førstetrykket. Det oplyses på samme måde, hvis der findes oversættelser af skriftet foranstaltet i Kierkegaards levetid, og (så vidt vides) om disse oversættelser er autoriseret af forfatteren.
- 5.4. Manuskriptbeskrivelse  
Såfremt der findes bevaret manuskriptmateriale, beskrives dette kortfattet og systematisk i tekstredøgørelsen. Beskrivelsen lægger vægt på manuskripterne fysiske udseende, og der redegøres så vidt muligt for følgende forhold:
- Manuskripterne *indhold*. Herved forstås både deres placering i rækken af tilblivelseslag (udkast, kladde, renskrift, korrektur) og deres relation til det trykte skrifs dele (fx til en af B.s afhandlinger i *Enten – Eller*).
  - Manuskripterne *omfang*, dvs. det antal lapper, blade,

sammenhæftninger, notesbøger etc., hvoraf det enkelte manuskript består.

- Disse deles *rækkefølge*, som den fremgår af paginering, foliering, anden mærkning eller blot af tekstens fortløbende karakter. Der redegøres ikke for paginering mv. foretaget af tidligere udgivere (H.P. Barfod, P.A. Heiberg m.fl.).
- *Papirets kvalitet* og evt. vandmærke samt *mål* (bredde x højde) og evt. andre oplysninger, der kan have betydning for dateringen og dermed for udredningen af tilblivelses-historien.
- Bladenes eventuelle foldning på langs og tekstens fordeling i *spalter*. Antallet af (*u*)*beskrevne sider*.
- Oplysninger om *håndskrift og skriveredskab* samt om evt. korrektioner i manuskripterne (»korrektioner« betegner lokale ændringer foretaget af Kierkegaard eller hans sekretær, idet termen »rettelser« er forbeholdt udgivernes emendationer). Hvis ikke andet nævnes, er teksten skrevet i Kierkegaards egen hånd og med blæk.
- Oplysninger om *afvigende beskrivninger* (hhv. understregning, indstregning, tilføjelser og kompositionsbemærkninger med blyant, rødkridt, blåkridt eller afvigende blæktype). Desuden nævnes det, hvis hele tekster eller optegnelser er slettet, uanset om der er brugt afvigende skriveredskab eller normalt blæk.
- Eksplícitte *dateringer* i manuskripterne.
- Manuskripterne løbenumre i H.P. Barfods fortegnelse (*B-fort.*) eller – hvis de ikke er optaget heri – deres løbenumre i Henrik Lunds fortegnelse (*L-fort.*), som Barfods i øvrigt følger. Desuden manuskripterne kappel- og lægnumre i Kierkegaard-arkivet på Det kongelige Bibliotek (KA) samt deres nummerkoder i udgaven af *Søren Kierkegaards Papirer (Pap.)*.

#### 5.5. Tilblivelseshistorie

En central plads i tekstredøgørelsen indtager et afsnit om skriftets *tilblivelse*. Her følges skriftet fra den første anledning eller idé til det færdige trykmanuskript og korrekturark. Beskrivelsen sker, dels på grundlag af det bevarede

manuskriptmateriale og med reference til manuskriptbeskrivelsen, dels med støtte i »eksterne« kilder som dagbøger, breve, papir- og boghandlerregninger. I øvrigt må beskrivelsen støtte sig til eksisterende forskning.

Denne beskrivelse af skriftets tilblivelse er særlig relevant i *SKS-B*, der ikke bringer samtlige tilblivelsesvarianter.

Der kan i tekstredøgørelsen citeres udvalgte tilblivelsesvarianter, som i øvrigt kun bliver tilgængelige i den elektroniske version (jf. 4.1.3).

Såfremt der foreligger en klargjort andenudgave af det pågældende skrift, som blot ikke er blevet trykt i Kierkegaards levetid, vil den finde omtale i tekstredøgørelsen (jf. i øvrigt 4.2.3).

#### 5.6. Udgivelsesmåde

Redegørelsen for skriftets tilblivelseshistorie følges af et afsnit om måden, hvorpå det blev udgivet. Kierkegaard benyttede sig for visse skrifter vedkommende af en kommissionær, dvs. han optrådte som sin egen forlægger, mens han for andres vedkommende indgik kontrakter om fast honorar. Tekstredøgørelsen kaster lys over disse forretninger ved hjælp af bevarede forlagsregnskaber, breve mv. I den forbindelse oplyses det så vidt muligt, hvor stort oplaget var, om det blev udsolgt, og hvilken indtægt Kierkegaard havde på det.

#### 5.7. Receptionshistorie

Den egentlige receptionshistorie holdes ude af tekstredøgørelsen og henvises til specialstudier (i den elektroniske version: »resource-files«). Kun for så vidt som modtagelsen af et skrift påviseligt har haft betydning for Kierkegaards arbejde med en andenudgave, skal der redegøres herfor. Hvad der interesserer, er m.a.o. ikke receptionen i sig selv, men Kierkegaards reception af receptionen, og dette sidste alene i den videre skabelses perspektiv.

Ved skrifter, hvis særlige karakter eller skæbne lægger

op til det, kan der dog redegøres for en begrænset del af receptionen. Det gælder fx *Afen endnu Levendes Papirer*, hvor det forekommer naturligt at omtale det personlige forhold mellem Kierkegaard og H.C. Andersen omkring udgivelsestidspunktet, og *Om Begrebet Ironi*, hvor bedømmelsesproceduren forud for afhandlingens trykning følges ganske detaljeret. Overhovedet gælder det, at tekstredigørelsens systematiske opbygning kan brydes, hvor det enkelte skrifs karakter lægger op til det.

*Retningslinierne er udarbejdet af Johnny Kondrup i samarbejde med Henrik Blicher, Søren Bruun, Jette Knudsen, Kim Ravn og redaktionen.*